

Árpád-házi Kinga és Hedvig emléke egy lengyel faluban

A Szegedi Tudományegyetem néprajz szakos hallgatóiként a krakkói Jagelló Egyetem Néprajzi Tanszékének meghívására 1999 nyarán részt vettünk egy lengyelországi faluban, Wojniczban szervezett terepgyakorlaton. Bár indulásunkig csak annyit tudtunk a településről, hogy Krakkó és Tarnów között helyezkedik el, utólag kiderült, hogy a magyar művelődéstörténet szempontjából jelentős helyre kerültünk, a szomszédos falu ugyanis Dębno, ahol 1589–1591 között Balassi Bálint is megfordult, továbbá 12 kilométerre helyezkedik el Tarnów, Bem József szülő- és nyugvóhelye.

A kutatásunk témájához az ötletet az Új Ember című katolikus hetilap 1999. június 27-i számában megjelent cikk adta, amely Árpád-házi Kinga június 16-án történt szentté avatásáról számolt be. Ennek hatására döntöttünk úgy, hogy Lengyelországban a két Magyarországról elszármazott szent, Kinga és Hedvig szerepével, tetteivel, illetve ezek mai megítélésével foglalkozunk. Ekkor még nem is sejtettük, hogy milyen kitűnő adatottságokkal rendelkezik a falu, ahol gyűjthetünk majd. A Lengyelország útikönyv a nevét sem említi meg. Csak a helyszínen tudtuk meg, hogy a legenda szerint Kinga itt találkozott először a leendő férjével, és Hedvig is megfordult itt átutazóban. Ezeknek az eseményeknek különös jelentőségük van a mai lakosok számára.

Célunk az volt, hogy megvizsgáljuk: mit tudnak a wojnicziak e két szent származásáról, életéről, szentté avatásáról, valamint életük Wojniczhoz fűződő eseményeiről. Munkánkat az idő rövidsége és nyelvi nehézségek hátráltatták. Lengyelül ugyanis egyikünk sem beszélt, ezért Mariusz Czaja, a krakkói egyetem néprajz szakos hallgatója tolmácsolt angolul. A rendelkezésünkre álló négy nap alatt tíz interjút készítettünk, a beszélgetések után ugyanis a fordításra is időt kellett hagynunk. Az adatközlők kiválasztásánál ügyeltünk arra, hogy különböző korú és iskolázottságú emberekkel beszélgesünk.

A Dunajec és a Visztula folyók torkolatánál, a völgy és az alföld találkozásánál fekszik a 3500 lelket számláló helység, Wojnicz. A település múltjára vonatkozóan a leggazdagabb források a középkorból származnak, amikor Wojnicz fénykorát élte. A XI. századtól ezen a helyen vár állt, mellette a XIII. században kialakult a város. Wojnicz lakói a városi jogok megszerzését összekapcsolják Szent Kinga férjének, Szemérmetes Boleszlávnak itt tartózkodásával. A XIV. században a város már járási székhely volt, a kismemesek tartományi gyűléseinek helyszíne. Működött itt egyházi iskola és kórház is. A XV. században épült a ma is álló Szent Wawryzniec templom és a mellette felépült iskola, ahol számos professzor és a krakkói egyetem néhány rektora tanult. A wojniczi kereskedők Gdanskkal álltak kapcsolatban, ezáltal élénken fejlődött a kézműves ipar. Ennek a fénykornak a szimbóluma a két szent, Kinga és Hedvig.

A város aranykora a svéd invázióval fejeződött be. 1655-ben Károly Gusztáv svéd király serege szétverte a lengyel csapatokat, lerombolta a várost, ami már soha többé nem épült fel teljesen. Habár a krízis jelei korábban megmutakoztak, a lakosság tudatában még 1655 jelentette Wojnicz történetének két korszaka között a választóvonalat.

Lengyelország XVIII. századi felosztása után Wojnicz osztrák fennhatóság alá került. Többször pusztította tűzvész és járványok. A kézműves ipar elvesztette jelentőségét, és a lakosság mezőgazdasággal kezdett foglalkozni. Az első világháború óriási pusztítást okozott,

az 1934-es árvíz pedig szinte teljesen elmosta a várost, melynek hanyatlását 1935-ben a városi jogok elvesztése tetőzte.

A wojnicziak nem szívesen beszélnek a város történetének utolsó 400 évéről. A lakosság tudatában erős gyökere van a település városi rangjának, s e meggyőződés alapján többre tartják magukat a szomszédos falvak lakóinál. Az ő esetükben beszélhetünk a történelmi alapon nyugvó erős közösségi kötéléről. Büszkék Wojnicz fényes múltjára, ami szemükben a mai ember számára is mércét jelent. Különleges szerepet játszik a történelmi hagyományok megtartásában a Wojnicziak Baráti Társasága, melyben körülbelül 100 önkéntes tevékenykedik és foglalkozik helytörténetük ápolásával. A társaság kiadott egy újságot Wojniczi Füzetek (*Zeszyty Wojnickie*) címmel, amelyben helybeli amatőr gyűjtők mellett egyetemi oktatók is publikáltak Wojnicz történetéről. A kiadvány eddig megjelent számai megtalálhatók a Jagelló Egyetem Etnológiai Adattárában. A társaság tagjai hagyományörző szerepet töltenek be a település életében, ők lelkesítik a lakosságot és alakítják a történelmi tudatot. Emléktáblák felállítását és évfordulók megünneplését szervezik, támogatják a helyi múzeumot.

Eltérő jellegű tevékenység jellemzi a helybeli újságot (*Forum Wojniczki*). Ide többségében fiatalok írnak, akik kritikuskak azzal a nézetel szemben, miszerint Wojnicz számára kizárólag a múlt fontos. Szerintük a jelen a múltból építkezik, és a múlt szimbólumai szervesen alakítják a jelent.

A Wojnicziak Baráti Társaságának erős befolyása van a település szellemi életére. Az ő szemükben a fő viszonyítási pontot a középkor jelenti, Szent Kinga és Hedvig kora.

Szent Kinga IV. Béla magyar király és Laszkarisz Mária, bizánci hercegnő elsőszülött gyermekeként 1224-ben jött a világra Magyarországon.¹ Nagynénje Árpád-házi Szent Erzsébet, húga pedig a későbbi Szent Margit volt. Hevenesi Gábor 1692-ben a későbbi csodákat megelőlegezve így írt születéséről: „...mihelyt anyja méhéből megszabadult, mindjárt magyar nyelven ilyen szókra fakadott: – Üdvözlégy Egek Királynéja, Angyalok Királyának Anyja.”²

Kinga gyermekkorától fogva kitűnt mély áhítatosságával és a szigorú elmélkedő élethez való ragaszkodásával. Már kisgyermekként megtartotta a böjtöt, sőt annak számát sokszor önmaga szaporította meg, emellett órákat töltött imádságban és elmélkedésben, s így „...csodálatos testi szépsége mellett mérhetetlen lelki szépséggel tündöklött.”³

Ötéves volt, amikor Boleszláv, krakkói és szandomiri herceg feleségül kérte, de akkor szülei hallani sem akartak erről a tervről. Amikor azonban értesültek a közelgő tatár veszélyről, már nem a dinasztikus tervek, hanem a gyors és közvetlen katonai segítség lett a döntő szempont, így 1239-ben igent mondtak a szomszédos lengyel fejedelem ajánlatára.⁴ Kinga azonban még gyermekkorában örök szentséget fogadott az Úrnak, s ezért a házasságkötés után – némi nehézség árán, Szent János apostolhoz történt fohászt követően – sikerült férjét rávennie a szüzességi fogadalom megtartására. Később Boleszláv is tisztasági fogadalmat tett,⁵ amire a neve előtti „Szemérmes” jelző is utal.

Kinga a tatárok elvonulása után hazalátogatott Magyarországra, s az apjától kapott bányászok segítségével 1251-ben Krakkó mellett megnyitotta a wieliczki sóbányát,⁶ melynek legendáját még a későbbiekben ismertetni fogjuk.

Férje temetésén, 1279-ben már a klarisszák ruhájában vett részt, ezzel is jelezve élete további irányát. Jolán húgával abba az ószandeci (*Stary S'cz*) klarissza zárdába lépett, amelyet korábban férjével egyetértve építtetett. A nővérek 1284-ben főnöknőjükké választották, s az 1287. évi lengyelországi tatár betörés után ő irányította az újjáépítést.⁷

„1291. szeptember elsején megbetegedett és egész 1292. július 24-ig feküdt az ágyban, a mikor is végre az Úr kegyelme nagy kinjaitól megváltotta őt. Ezen hosszú és nehéz betegség

¹ *Diós István* (szerk.): *Szentek élete*. Bp., 1984. 795. old.

² *Hevenesi Gábor*: *A régi magyar szentség avagy ötvenöt magyar szent és boldog*. Bp., 1998. 72. old.

³ *Dedek Crescens Lajos*: *Szentek élete*. 1990. 57–58. old.

⁴ *Diós*: i.m. 795. old.

⁵ *Dedek Crescens*: i.m. 58. old.

⁶ *Diós*: i.m. 795. old.

⁷ *Ugyanott*

folyamán soha senki egyetlen panaszhangot sem hallott ajkairól ellebbenni. Ellenkezőleg; áldotta Istenét, hogy megengedett néki még a világban szenvedni s alkalma nyílott a megpróbáltatás tisztító erejét élvezni.⁸

Életéhez számos csoda fűződik. Egyszer például vizet fakasztott a vízhiánnyal küszködő kolostor részére, máskor meggyógyított egy apácát, aki elvesztette szeme világát. Ezek a csodák főleg ószandeci sírjánál szaporodtak meg, úgyhogy ezren és ezren áldották a szent szűz emlékét.⁹ Boldoggá avatása 1690-ben történt,¹⁰ szentté pedig II. János Pál pápa avatta 1999. június 16-án Stary Sączban.

Szent Hedvig – lengyelül Jadwiga – Nagy Lajos magyar és lengyel király, valamint Erzsébet boszniai hercegnő harmadik gyermekeként 1373-ban vagy 1374-ben született. Atyja a magyar trónra szánta, de a király halála után az özvegy Erzsébet királyné és a nemesek az idősebb leányt, Máriát választották, Hedviget pedig a lengyel trónra rendelték. Hedvig 1384 őszén érkezett Krakkóba, és október 15-én, védőszentjének, Sziléziai Szent Hedvignek ünnepén koronázták meg.

1386-ban a lengyelek nyomására Jagelló Ulászlóval kötött házasságot, a leendő férj ugyan is ígéretet tett arra, hogy vele együtt az egész litván nép megkeresztelkedik és egyesül Lengyelországgal. Bár gyermekkorától kezdve hűséges volt a kegyelemhez és teste-lelke tiltakozott e házasság ellen – korábban ugyanis Vilmos osztrák herceggel jegyezték el –, mégis beleegyezését adta, mert Isten akaratát látta benne.

Hedvig tevékenyen részt vett az állam életében, és mindent megtett az ország nagyságának érdekében. Egyszerű és tiszta életvitele, széles körű műveltsége révén sok emlékezetes dolgot művelt rövid élete folyamán. Házassága révén a pogány Litvánia keresztény hitre tért, gondoskodott olyan emberek kiműveléséről is, akik értették a megkeresztelt nép nyelvét, lelkületét, s ezért 1397-ben Prágában kollégiumot alapított litván teológusok számára, illetve a krakkói egyetemen teológiai fakultást hozott létre. Litvánia mellett sokat fáradozott az ortodox rutének (ruszinok) megtérítéséért is,¹¹ akik azonban csak később, 1596-ban szakadtak el a keleti egyháztól és görög katolikusként csatlakoztak Rómához.¹²

Mint lengyel királyné szívén viselte a betegek, árván, szegények sorsát is, gyakran látogatta a kórházakat és ápolta a betegeket. Hedvig 1399. július 17-én szentség hírében hunyt el, de boldoggá, majd szentté avatása több száz évig váratott magára, feltételezhetően politikai okokból. A boldoggá avatási szertartást ismét csak 1933-ban kezdeményezték, de a lengyelek mindvégig megőrizték emlékét, amit a krakkói vár, a Wawel székesegyházának Szent Kereszt szárnyas oltáráról 1670-ben készült leírás is alátámaszt. Az oltárszekrény külső oldalán ugyanis négy alak volt látható: Sziléziai Hedvig, Boldog Kinga, Szent Brigitta és Boldog Hedvig.¹³ A lengyel királynőt 1997. július 8-án avatta szentté II. János Pál pápa Krakkóban.

Kingáról mindenki szívesen beszélt. Például az egyikük más témában készített interjú elutasított, de nagyon szívesen áldozott e témára az idejéből. Kinga életének főbb eseményeit mindegyik adatközlőnk megemléltette, így magyarországi származását, Boleszlávval kötött tiszta házasságát és kolostorba vonulását. A helyi újságnak és a főtéren elhelyezett emléktáblának köszönhetően ismerték apjának, IV. Bélának nevét. Egyikük Wojnicz első említését is kapcsolatba hozta Kingával, ami az 1278-ban Boleszlávval közösen Kielcében kiadott dokumentumban szerepel.

Kinga népszerűségének egyik oka az, hogy az ő idejében élte aranykorát Wojnicz. Éppen ezért a legfontosabbnak wojniczai látogatását tekintették, mert itt találkozott először Boleszlávval. Elmondásuk szerint e házasság Boleszláv anyjának terve volt, mert a magyar királynéval kötött frigy elősegítette volna a szandomiri fejedelemség diplomáciai megerősödését. Kinga életének kalandos eseményeként említették, hogy szülei nem egyeztek bele a házasságba, ezért Boleszláv emberei elrabolták őt és egy kosárban szöktették Lengyelországba.

⁸ *Dedek Crescens*: i.m. 59. old.

⁹ Ugyanott

¹⁰ *Diós*: i.m. 796. old.

¹¹ *Diós*: i.m. 792–793. old.

¹² *Bangha Béla* (szerk.): *Katolikus lexikon*. 1933. Bp. 119. old.

¹³ *Diós*: i.m. 793–794. old.

A wojniczai elmesélték a wieliczki sóbánya történetét is, amit még általános iskolás korukban, az olvasókönyvből ismertek meg. Ennek legrészletesebb változata így hangzik: „...mielőtt Kinga elhagyta Magyarországot, apja, a király megkérdezte tőle, hogy mit szeretne nászajándékkul. Erre Kinga azt válaszolta, hogy valamit adna a lengyeleknek. A király bajban volt, mert ebben az időben Lengyelország nagyon gazdag volt, és ezt válaszolta: mindenük megvan, mit adhatnék én nekik? Kinga sőt kért, mert ez volt az egyetlen dolog, amit a lengyelek Magyarországról vásároltak. Erre a király adott neki egy varázsgyűrűt, amit Kinga a háta mögé dobott és ezt mondta: ezt a gyűrűt Lengyelországban akárom megtalálni a sóval együtt. Miután megérkezett Lengyelországba, gyakran járta a vidéket, hogy lássa, hogyan élnek az emberek, és hogyan tudna rajtuk segíteni. Egy alkalommal azt mondta az embereknek, hogy próbáljanak meg ásní, és meg fogják találni a gyűrűt és még valami mást. Valóban így is történt: a gyűrűvel együtt rábukkantak a sóra.”

Az elbeszélésekben mesei motívumként jelenik meg a kalandos leányszöktetés, a népe között járó uralkodó és a só. Az utóbbit mindannyian ismerjük A só című magyar népmeséből, amelyben a legkisebb királylány apja iránti tisztelettel azzal fejezi ki, hogy úgy szereti őt, mint az emberek a sőt. Az elbeszélés egyrészt tükrözi Kinga korának értékrendjét, a fizetőeszközként is használt só jelentőségét, másrészt azt a sztereotípiát, miszerint a XIII. században Lengyelország különösen gazdag volt.

Szentté avatásáról mindenki részletesen beszámolt. Az eseményt könyvek kiadása előzte meg, az újságok is írtak róla, a bőjti időszakban pedig Kingáról beszéltek a wojniczai lelkigyakorlaton. A kanonizációt sokan a televízióon vagy a katolikus rádióon keresztül kísérték figyelemmel, mások pedig elzarándokoltak Sary S'czba. A szentté avatás mellett az utazás másik oka az volt, hogy személyesen akartak találkozni a lengyel származású pápával, akinek személye érezhetően áthatja a lengyel közéletet. Minden lakásban utalt egy kép vagy tárgy (pl. vatikáni zászló) a pápára, az utcákon óriásplakátok hirdették zarándoklatát. E tárgyak is kifejezik a pápa és a lengyelek szoros kapcsolatát, amit egyik adatközlőnk így fogalmazott meg: „Kingát nem avatták volna szentté, ha a pápa nem lengyel.”

Elmondták azt is, hogy ideje volt Kingát szentté avatni, mert ez Lengyelország számára mindenképp tisztesség, talán majd csodák is követik az eseményt, s hogy „minden lengyel imádkozik hozzá”. Magát a szertartást szépek tartották, amelyen más országok vezetői, nagykövetei is részt vettek, „még Kwaeniewski elnök is a feleségével és az egész kormány”. Ennek azért volt különös jelentősége, mert a lengyel köztársasági elnök baloldali politikus. A szertartáson való megjelenése ezért mindenképp gesztusértékű volt a vallásos emberek számára.

A kérdéseink közül egyre kaptunk nemleges választ, nevezetesen arra, hogy emlékszik-e a kolostor mellett felállított székely kapura. Ennek oka valószínűleg az, hogy a lengyelek erre a jellegzetesen magyar jelképre csak mint a ceremónia egyik díszletére tekintettek szemben azzal a tízezer magyar zarándokkal, akik Sary S'czban ezt a szimbólumot értelmezni is tudták. Az Új Ember katolikus hetilap mindenesetre hosszasan kitért a székely kapura, hiszen ezzel tudta közelebb hozni a magyar olvasókhoz a szertartást. „A székely kapu, melyen át bevonult a pápa a térre, a Székelyföld monumentális ajándéka, hét méter magas, tizenegy méter széles. Összeszerelésén székely ácsok három napig dolgoztak. Neves mesterek faragták rá Szent Kinga és Hedvig domborművét, a magyar, a lengyel, illetve a pápai címet és a feliratot: „Szent Kinga, népünk oltalmazója”.¹⁴

Kérdéseink között szerepeltek a Kingával kapcsolatos wojniczai emlékhelyek is. A plébániatemplom mellett ma is áll egy kő, amelyen a helyi hagyomány szerint wojniczai látogatásakor megpihent Kinga. A Szent Lénárd templomban az egyik mellékoltár képe Kingát ábrázolja, néhány évvel ezelőtt pedig utcát is neveztek el róla. Egyik adatközlőnk szerint azért éppen azt, mert úgy gondolták, azon az úton ment Krakába. Az emlékhelyek közül a wojniczai számára a legfontosabb és egyben a legtöbb vitát kavarázó a főtéren elhelyezett emléktábla. Az ötletadó tudatosan fogalmazta meg a táblaállítás célját, azt, hogy a városi rang elvesztése után a szentté avatás apropóján ismét a köztudatba kerüljön Wojnicz. Ezzel kapcsolatban merült fel az az ötlet, hogy lengyelországi zarándokútja során a pápa Wojnicz felett a repülőgépből

¹⁴ Kinga is összeköt lengyel testvéreinkkel. Új Ember, 1999. június 27. 1. old.

megszentelhetné a táblát. Ez azonban nem valósult meg, és néhányan úgy érezték, hogy „... ha az emberek a XIII. században úgy gondolkodtak volna, mint most, akkor senki nem tudná, hogy Kinga járt Wojniczban... olyan kis városoknak, mint Wojnicz, csak néha adódik esélyük arra, hogy felhívják magukra a figyelmet. De ha ezt nem használják ki, akkor minden marad a régiben.” Ebben az idézetben ismét szembesülhetünk azzal, hogy a wojnicziak tudatában településük még mindig városként él.

Kingával együtt Hedvig számára is állítottak emléktáblát, amely szintén Wojnicz egykori jelentőségét akarja kifejezni. Az emléktáblákon a lengyel mellett latin nyelvű felirat is olvasható, ami ismét arra utal, hogy az emléktáblát állítók tudatában még mindig az egykori városi rang él, s nem akarják, hogy kifejeződjön a falusi minősítés.

A Hedviggel kapcsolatos kérdéseinket ezt követően tettük fel, ezért a megkérdezettek Kingához viszonyítva beszéltek róla. Közös tulajdonságukként említették meg Magyarország származását, mely vallásosságukat és azt, hogy jelentős szerepet vállaltak Lengyelország felvirágoztatásában. Megállapítható azonban, hogy egyrészt a helyi kötődés, másrészt a szentté avatás időpontjának közelsége miatt Kinga közelebb áll a wojnicziak szívéhez. Sokkal közvetlenebbül, nagyobb lelkesedéssel beszéltek róla, mint Hedvigről. Az utóbbi inkább királynőként él az emberek tudatában, nem pedig szentként és még szentté avatása okát sem ismerik. Róla csak közvetett úton hallottak, így például az iskolában, de az ott hallott ismereteket nem őrizték meg. Hedviggel szemben Kinga a templomban látható festmény, a róla elnevezett utca, a helyi újságban megjelent cikk stb. hatására mindennapjaik szerves részévé vált. Ezt egyikük így fogalmazta meg: „...országos viszonylatban Hedviget jobban ismerik Kingánál, mert nagy hatással volt az egész országra. Talán Kinga befolyása kisebb területre korlátozódott, míg Hedvigé az egész országra. Hedvig uralkodása alatt volt Lengyelország aranykora, s így a körülmények jobb lehetőséget adtak bármiféle hatásra. Talán ezért kapott ő nagyobb elismerést.”

Hedvig életével kapcsolatban a wojnicziak a következő élményekről számoltak még be: egyikük előtt egy festmény képe jelent meg, amelyen Hedvig az egyetem építésére felajánlott ékszereit tartja a kezében. Mások azt említették meg, hogy fiatalon halt meg, továbbá hogy segített a szegényeken. Volt akinek Hedvigről a Wawel jutott még eszébe, mert sokszor járt ott, és Hedvig keresztje előtt imádkozva ébredt tudatára annak, hogy a királynő is e kereszt előtt imádkozott.

Az eddigiek mellett az is érdekelt bennünket, hogy mi a wojnicziak véleménye a két szent nemzeti hovatartozásáról. Mi ugyanis magyaroknak tekintjük őket, szüleiket a magyar történelem jeles alakjaiként tartjuk számon, de látva lengyelországi népszerűségüket, ez a kérdés is felmerült bennünk. Nyilvánvaló, hogy a középkorban ilyen formában ez nem merülhetett fel, de mi a kérdés mai megítélésére gondoltunk. Kingát és Hedviget adatközlőink közül mindenki lengyelnek tartotta, hiszen cselekedeteik Lengyelországhoz fűződtek: „Lengyel, természetesen. Ez az érzésem. Még a neve sem hangzik magyarnak. Feltétlenül lengyel.” Egyedül a helyi újság szerkesztője fogalmazta meg álláspontját finomabban: „... az uralkodó dinasztiaik szoros kapcsolattartása miatt nehéz ezt meghatározni.”

Miért népszerűek e magyar származású szentek egy lengyel faluban? Milyen hatásuk van Wojnicz mai arculatának kialakításában? Hogyan formálják a helybeliek történelmi emlékezetét?

Beszélgetéseink alapján elmondható, hogy Szent Kinga és Szent Hedvig Wojnicz város fénykorának szimbólumai, akik képesek ellensúlyozni a későbbi hanyatlást. Ahhoz, hogy Kinga és Hedvig alakja ilyen élő legyen, egyrészt szükséges a wojniczi értelmiségiek törekvése emlékezetben tartásukra, másrészt az ottlétünket két héttel megelőző szentté avatási szertartás, amit a média is népszerűsített. Kinga és Hedvig életének eseményeit a wojnicziak saját életük színteréhez tudják kapcsolni, a kanonizációval pedig maguk is országos hírű esemény szereplőivé váltak.

Czaja, Mariusz–Jaksa Helga–Vass Erika